

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 913:911.3

Валерій ПЕТЛІН, Анастасія ЛУК'ЯНОВА

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті висвітлено підходи й особливості до розрахунку туристичного потенціалу гірських територій України. Показані особливості туристичної експлуатації гірських систем Карпат і Криму. Обґрунтована необхідність враховувати сезонну мінливість складових туристичного потенціалу гір.

Ключові слова: туристичний потенціал, гірські геосистеми, сезонна мінливість складових туристичного потенціалу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогодні на фоні значної кількості наукових публікацій стосовно туристичної експлуатації гірських територій [1, 2, 13 та ін.], відсутня однозначна теоретична інтерпретація поняття "туристичний потенціал гірських територій". Зрозуміло, що він повинен мати значні особливості (відмінності), наприклад, у порівнянні з подібним потенціалом рівнинних територій. На фоні потужного розвитку туристичної індустрії саме в умовах гірських масивів (насамперед Карпати і Кримські гори) актуальність подібних напрацювань не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості гірського туризму розглянуто в працях [3, 4, 6 та ін.]. Водночас щодо трактування туристичного потенціалу існують або значні розбіжності, або це питання замовчується й оперується поняттям "туристичний потенціал" без обґрунтування його сутності. Водночас проблем тут достатньо. По-перше вони пов'язані з необхідністю виділення розрахункового туристичного потенціалу гірських територій до особливого підрозділу, оскільки він має значні відмінності. По-друге динамічність, підвищена загрозливість, значна мінливість умов розвитку туристичної діяльності в горах диктує необхідність вироблення адекватних методик для їх врахування.

Виклад основного матеріалу. Загалом під потенціалом, з врахуванням специфіки нашого дослідження, доцільно розуміти кількісну оцінку того чи іншого природного ресурсу або ресурсів [5]. В цьому аспекті розглянемо варіанти трактувань поняття "туристичний (рекреаційний) потенціал", а заодно й поняття "туристичний ресурс". На сьогодні туристичний потенціал трактують як:

– кількість ефекту яку може отримати максимальна кількість рекреантів за найбільш сприятливих параметрів середовища з урахуванням екологічних обмежень [1];

– максимальна сукупна продуктивна

спроможність природних рекреаційних ресурсів [9];

– система природних і суспільних об'єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватись або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення (рекреації), поповнення, розширення чи нагромадження (аккумуляції) духовних і фізичних сил людини від основного виду її діяльності час [11].

Розглядаються наступні положення такого потенціалу: туристичний (рекреаційний) ефект, врахування екологічних обмежень, властивості експлуатованого об'єкту. Оскільки будь-який потенціал це насамперед кількісна оцінка, то можна вважати, що сумарна оцінка перерахованих положень і буде сукупним туристичним потенціалом.

Водночас бачиться, що ці положення далеко нерівнозначні. Так, вимога екологічних обмежень явно характеризується імперативними властивостями. Крім того, доцільно враховувати й такий показник як безпека туристичної діяльності.

Кожен з перерахованих показників – це складна величина, яка характеризується наявністю складових. Наприклад, туристичний ефект складають підсистеми естетична, пізнавальна, ступеня навантаження та ін. Тому інтегрований показник туристичного потенціалу території характеризується значною кількістю взаємопов'язаних складових, які внаслідок підтримувальних або заперечувальних ефектів значно відрізняють його від звичного сумарного показника.

Щодо поняття "туристичний ресурс" (від фр. *resource* – допоміжний засіб), то це речовини або об'єкти необхідні певній галузі людської діяльності (в цьому випадку туристичної) для підтримання нормального функціонування. Загалом такі ресурси в якості складових мають природні, екологічні, інформаційні, потенційні ресурси.

В якості природних ресурсів розуміють тіла й сили природи, які на даному рівні розвит-

ку виробничих сил і вивченості можуть бути використані задля задоволення потреб людського суспільства в формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності [8]. У більш загальному трактуванні це природні засоби, запаси, джерела задоволення будь-чого або будь-кого [10].

Ресурси екологічні представлені сукупністю компонентів і факторів, які утворюють середовище й забезпечують екологічну рівновагу певним геосистемам в процесі їх антропогенної експлуатації.

Інформаційні ресурси розуміють як інформацію і знання, як духовний робочий фактор нового типу, який взаємодіє з матеріальними факторами і забезпечує динаміку соціальних систем. Такі ресурси викликають приріст вільної енергії в мультисистемах природокористування за рахунок зменшення їх ентропії. Особливості інформаційних ресурсів полягають у: 1) на відміну від матеріальних ресурсів, з розвитком суспільства і зростанням використання знань вони зростають, а не зменшуються; 2) вони самі по собі мають потенційне значення, але у взаємодії з іншими ресурсами (технічні засоби, технології, енергія, речовина тощо) виявляються як рушійна сила; 3) ефективність їх використання визначається вторинним виробництвом знань: одержанням нових знань менш витратним шляхом інформаційної взаємодії, а не прямою їх генерацією; 4) у інформаційному суспільстві вони стають безпосередньою продуктивною силою, з чим пов'язано збільшення ефективності суспільної праці на декілька порядків [7].

Нарешті ресурси потенційні хоч і потрібні суспільству, але не можуть бути залучені з якихось причин. Наприклад, ресурси прісної води в льодовиках Антарктиди, ліси у високогірних районах та ін. Водночас потенційні ресурси можуть переходити в реальні [12].

Використання будь-якого ресурсу передбачає врахування ресурсної амплітуди. Це сукупна кількість ресурсів у межах ресурсного простору географічних систем між їх мінімальним і максимальним показниками. Тобто це своєрідний ресурсний потенціал, який спроможна людина задіяти для підвищення конкретного галузевого (в нашому випадку туристичного) потенціалу.

Гірські території, на відміну від рівнинних, характеризуються особливістю здійснення й розрахунку величин можливостей туристичної експлуатації. Насамперед це пов'язано з підвищеною динамічністю гірських геосистем, пере-

давання негативного впливу по парадинамічним ланцюгам на значні відстані, підвищеним навантаженням на туриста, часто екстремальними мікрокліматичними показниками тощо. Таким чином розвиток туристичної діяльності в умовах гір характеризується значними особливостями, які вкрай необхідно враховувати за розрахунків їх туристичного потенціалу.

Розширено туристичний потенціал охоплює взаємопов'язану сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів території, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктур, що послугують або в потенціалі здатні послугувати ресурсо-забезпечувальними чинниками розвитку певних видів туризму.

Розглянемо складові туристичного потенціалу.

Природна складова гірських територій такого потенціалу надзвичайно диференційована. Вона залежить, насамперед, від профілю туристичного маршруту, його протяжності, особливостей навколишніх фітоценозів (їх вразливості й при наявності охоронних видів), типу ґрунтового покриву, потенційної різниці в показниках мікроклімату (на початок і в кінці маршруту), наявності небезпечних (загрозливих явищ), а також естетичності окремих ділянок і маршруту в цілому.

Оскільки головним чином в межах України гірський туризм розвинений в Українських Карпатах та гірському Криму, то доцільно акцентувати аналіз саме на особливостях цих територій.

Кримські гори характеризуються значним різноманіттям туристичних послуг, які мають чіткі регіональні особливості. Пов'язані вони з наявністю стрімких скельних ділянок, відомої мережі карстових порожнин, різким перепадом мікрокліматичних показників як в часовому вимірі, так і з висотою. Тому особливої уваги тут заслуговує забезпечення туристичним ґрупам безпеки на маршруті.

З іншого боку, відносно короткі за протяжністю маршрути дозволяють їх експлуатацію широким верствам населення. Наближеність до традиційно розвиненої інфраструктури вихідних пунктів туристичних маршрутів створює відповідний інфраструктурний імідж. Можливість різнопланового надання туристичних послуг: Червоні печери, Великий каньйон, до гірських річок, до Кримських яйл тощо, складає чинник, який на сьогодні зовсім не враховується у розрахунках туристичного потенціалу.

Щодо Українських Карпат, то різноманіття пропонованих туристичних маршрутних послуг тут бідніша. Маршрути на Говерлу, озеро Несамовите, вершину Піп Іван із залишками обсерваторії, озеро Марічейка, на полонинські кошарні господарства все ж таки поступаються за якісним різноманіттям Кримським. Водночас значно протяжніші маршрути в комплексі з відносно короткопротяжними створюють умови для надання туристичних послуг населенню різного віку й різної фізичної підготовки. Відносно згладжена диференціація мікрокліматичних показників на початку й в кінці маршрутів робить їх більш мікрокліматично комфортнішими. Менш розвинена інфраструктура на початкових пунктах маршруту створює певне зниження якості туристичних послуг, та їх етнічна особливість (вироби гуцульських майстрів з дерева та овечої шерсті) надають їм додаткової привабливості.

Тобто поряд з поєднуючими чинниками двох гірських систем України, пов'язаними з наявністю гірських геосистем, вони мають суттєві відмінності, які необхідно враховувати при розрахунках туристичних потенціалів цих територій.

Оскільки туристичний потенціал (Π_m) будь-якої території складається з трьох елементів: ресурсного (P), інфраструктури (I_c) й іміджу (I), то сам потенціал повинен бути представлений їх сукупним зважувальним оцінюванням:

$$\Pi_m = f(P, I_c, I)$$

При цьому найбільш проблемним для розрахунку є природно-ресурсна складова (P). Загалом вона повинна складатись з наступних складових: відносної стійкості досліджуваних геосистем (C_s), показника їх екологічного стану на момент проходження групи (E_s), показника загрозливості (Z):

$$P = f(C_s, E_s, Z)$$

Відносна стійкість експлуатованих туристичною діяльністю геосистем складається з базової (природної) стійкості та її антропогенної модифікованості. Вона розраховується найчастіше за ступенем деградації фітоценозів (школа Московського університету імені Ломоносова) або за деградаційним станом ґрунтового покриву [13].

Екологічний стан експлуатованих гірських геосистем визначається як показник їх динамічної активності (розташування в межах геосистеми більш високого порядку) і ступеня залежності від навколишнього середовища (наприклад, від ділянок розташованих вище по

схилу).

Показник загрозливості визначається за наявністю загрозливих природних та антропогенно спровокованих явищ: буреломи, вітровали, зсуви, обвали, осипища, заболочування, виходи постійних водотоків тощо.

Інфраструктурна складова туристичного потенціалу (I_c) розраховується за наступними чинниками: наявність транспортного сполучення з вихідним пунктом туристичного маршруту (T), наявність якісного стаціонарного відпочинкового й підготовчого комплексу (C_m), наявність мережі харчування (X), надання медичних послуг (M), наявність висококваліфікованих провідників (Π), надання відповідного туристичного спорядження (C_n), маршрутним картографічним матеріалом тощо (K):

$$I_c = f(T, C_m, X, M, \Pi, C_n, K)$$

Кількісно визначаються наведені чинники за допомогою бальної зважувальної оціночної шкали (наприклад за методикою наведеною в роботі [9]).

Іміджова складова туристичного потенціалу (I) формується з наступних складових:

- 1) чіткість і оперативність роботи з туристами (P_m);
- 2) стабільність діяльності впродовж всього туристичного маршруту, на підготовчому та післямаршрутному періодах (C_p);
- 3) професіоналізм персоналу (Π_n);
- 4) оптимальне співвідношення вартості та пропонованих туристичних послуг (O_c);
- 5) інформаційна відкритість, якість картографічного пояснювального та рекламного матеріалу (I_e);
- 6) наявність додаткових туристичних послуг (Π_o).

$$I = f(P_m, C_p, \Pi_n, O_c, I_e, \Pi_o)$$

Це складає карту реальних послуг, за якими певний турист може оцінювати якість надання послуг й на цій основі формувати індивідуальні уявлення щодо їх грошового еквіваленту. Подібна карта значно підніме імідж певного туристичного підрайону, оскільки робить надання туристичних послуг відкритими.

Інша проблема щодо реального розрахунку туристичного потенціалу на гірських територіях пов'язана з пріоритетністю основних складових.

Оскільки природоохоронні, екологічні, безпеки та пов'язані з ними чинники належать природничому підблоку, то безумовно він характеризується імперативним положенням. Тобто якщо в його межах одна з оцінок нега-

тивна й не існує на сьогодні можливостей щодо її підвищення – загальний туристичний потенціал маршруту (або певної його ділянки) вважається негативним (тобто його експлуатація не допускається).

Інша особливість пов'язана з експлуатацією саме гірських територій. Тут різко зростає роль показника забезпечення безпеки туристам. Особливо це актуально для Кримських гір. В Карпатах така загроза виникає сезонно – наприкінці осені й на початку весни. Тобто цей показник має сезонну мінливість. В загрозові періоди необхідно заборонити туристичні групи малої чисельності (2-3 туристи), особливо якщо вони не забезпечені досвідченими провідниками. Крім того вкрай необхідно організувати метеопередження для туристичних груп.

Висновки. Запропонована схема розрахунку туристичного потенціалу для гірських територій України спроможна більш диференційовано й, відповідно, більш адекватно підійти до вирішення проблем покращення умов розвитку туристичної діяльності. Виділити загрозові й більш комфортні та безпечні періоди, чітко виявити слабкі ланки і відповідно спрямувати зусилля й ресурси на їх усунення. Подібний потенціал – відкрита система, тобто він дозволяє додавати у будь-який його підрозділ певні складові, які спроможні покращити врахування реальних умов. Таким чином здійснений аналіз туристичного потенціалу гірських територій – це тільки методолого-методичне підґрунтя для вирішення такого складного завдання.

Література:

1. *Беляєв В.Г.* Рекреаційна система Криму: деякі проблеми управління / *В.Г. Беляєв, М.В. Багров, Я.К. Трушиньш.* // Вісн. АН УРСР. – 1983. - № 11. – С. 70-77.
2. *Бучко Ж.І.* Деякі підходи до естетичної оцінки ландшафтів Українських Карпат / *Ж.І. Бучко, П.І. Чернега.* // Екологічні передумови розвитку рекреації на Гуцульщині. Тез. доп. наук-практ. конф. – Яремче, 1996. – С. 18-19.
3. *Гетьман В.І.* Розвиток туризму та збереження ландшафтів Українських Карпат / *В.І. Гетьман.* // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К., 1998. – Т. 1. – С. 309-321.
4. *Дідик Я.М.* Економічні методи стимулювання комплексного використання рекреаційних ресурсів лісу (на прикладі Карпатського району) / *Я.М. Дідик.* – Автореф. дис. ... канд. економ. наук. – Львів, 1995. – 24 с.
5. *Дмитриевский Ю.Д.* Природный потенциал и его количественная оценка / *Ю.Д. Дмитриевский* // Известия Всесоюзного Географического Общества. – 1971. - № 1. – С. 41-47.
6. *Долишний М.И.* Карпатский рекреационный комплекс / *М.И. Долишний, М.С. Нудельман, К.К. Ткаченко.* – К.: Наукова думка, 1984. – 206 с.
7. *Кушерець В.І.* Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект): Дис. ... д-ра філос. Наук / *В.І. Кушерець.* – К., 2003. – 24 с.
8. *Миц А.А.* Экономическая оценка естественных ресурсов / *А.А. Миц.* – М., Мысль, 1972. – 285 с.
9. *Нудельман М.С.* Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / *М.С. Нудельман.* // К.: Наук. думка, 1987. – 132 с.
10. *Преображенский В.С.* Поиск в географии / *В.С. Преображенский.* – М.: Просвещение, 1986. – 224 с.
11. *Шаблій О.І.* Нові підходи до категорії "рекреаційний потенціал" / *О.І. Шаблій, З.О. Касянчук.* // Економічна та соціальна географія. – К., 1995. – Вип. 47. – С. 38-47.
12. *Царенко О.М.* Основи екології та економіка природокористування / *О.М. Царенко, О.О. Несветова, М.О. Кадацький.* – 3-є вид., перероб. і доп. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. – 592 с.
13. *Чорненька Н.В.* Рекреаційний потенціал геосистем Горган. Монографія / *Н.В. Чорненька.* – За наук. ред. *В.М. Петліна.* – Львів, 2007. – 120 с.

Резюме:

В. Петлін, А. Лукьянова. ОСОБЕННОСТИ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ГОРНЫХ ТЕРРИТОРИЙ.

В статье показаны подходы и особенности расчетов туристического потенциала горных территорий Украины. Показаны особенности возможностей туристической эксплуатации горных систем Карпат и Крыма. На основе анализа факторов, составляющих расчетный туристический потенциал, выделены основные из них, характеризующиеся императивными свойствами. Обосновано, что такими факторами характеризуются составляющие природного подблока потенциала. В первую очередь это касается факторов экологических и обеспечивающих безопасность туристов на маршруте. Предлагаемая структура туристического потенциала горных территорий имеет открытый характер, что позволяет ее усложнять, добавляя новые составляющие. В статье показаны основные отличия в условиях реализации туристической деятельности Крымских гор и Украинских Карпат. Эти отличия создают соответствующие модификации расчетного туристического потенциала. Как следствие этот потенциал в Карпатах и Крымских горах имеет значительные отличия. Показано, что имиджовая составляющая туристического потенциала горных территорий имеет сложную

структуру, которая может регулироваться с помощью соответствующих дополнительных организационных действий. Анализ изменчивости показателей туристического потенциала в горных условиях на протяжении года свидетельствует о необходимости учитывать этот фактор. Тем самым в статье обоснована необходимость учитывать сезонную изменчивость составляющих туристического потенциала гор. В итоге предлагается составлять карту реальных туристических услуг с помощью которой туристы будут иметь возможность формировать индивидуальные представления о их стоимости.

Ключевые слова: туристический потенциал, горные геосистемы, сезонная изменчивость составляющих туристического потенциала.

Summary:

V. Petlin, A. Lukyanova. THE TOURISTIC POTENTIAL OF MOUNTAIN TERRITORIES FEATURES.

In the article was showed approaches and features of tourist potential calculations in Ukrainian mountain territories. The features of Carpathian and Crimea mountain systems tourist exploitation possibilities where showed. Based on analysis of factors that help to evaluate tourist potential, define main feature characteristics. Grounding that factors characterized components of potential nature sub-block. On first place is depending of ecological factors that ensure security of tourists on route. Suggested structure of tourist potential in mountain territories have open character, which help complicate her, adding new components. The main differences in conditions of tourist activities realization in Crimea and Carpathians where showed in article. Those differences making proper modifications evaluated tourist potential. As a consequence a potential in Carpathians and Crimea mountains have considerable differences. The public image component of tourist potential in mountain territories have a complicated structure which can regulating helped by proper additional management activities. Analysis of changeability of tourist potential factors in mountain conditions along year testify about necessity take account of that factor. In article grounding necessity take account of season changeability of mountains tourist potential components. As result proponing make a map of real tourist service which help tourist to forming individual views of their value.

Key words: tourist potential, mountain geosystems, season variability of tourist potential components.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 12.09.2012р.
